

Ecosofia, înțelepciunea conviețuirii

Impasul ecologic actual

Demonstrată științific și confirmată practic, incapacitatea omului contemporan de a conștientiza gravitatea efectelor problemelor ecologice globale și de a-și asuma, în consecință, responsabilitățile soluționării lor, reclamă acțiuni urgente pentru depășirea acestui impas major. Altfel, perpetuarea și adâncirea decalajului dintre amploarea evenimentelor naturale și insuficiența reacției umane conduc, în mod inevitabil, la atingerea momentului critic, catastrofal pentru civilizația umană. Acest lucru presupune însă o regândire a modului de abordare și de acțiune în privința provocărilor ambientale. Un posibil răspuns îl poate constitui formularea unei noi teorii asupra raportului dintre om și mediu, care să facă trecerea de la conceptul de ecologie, aferent mijlocului veacului al 19-lea, respectiv perioadei moderne, a revoluției industriale, la alt concept, specific epocii post-moderne.

Suntem în pragul unei noi vârste a dezvoltării umane. După revoluția agricolă și cea industrială, progresul socio-uman a ajuns la punctul în care nu mai poate continua fără o revoluție ecologică, nu în completarea, ci ca o continuare a sa. În altă ordine de idei, acceptarea perspectivei ecologice ca soluție pentru depășirea impasului creat până acum între om și mediu presupune și construirea unui nou umanism, care nu poate fi decât în corelație cu ecologismul actual.[1]

Este vorba de un adevărat „ecoumanism” ce presupune, printre altele, o reformă profundă la nivelul mentalului în privința percepției și valorizării relațiilor dintre om și mediu și a modalităților de abordare a problemelor aferente.

O perspectivă practic fără alternativă, „pentru ca mâine să fie ceea ce noi decidem să facem și nu ceea ce timpul va decide în locul nostru”, cum sună motto-ul cărții-manifest **Pour un pacte ecologique** (2006) a ecologistului francez N.Hulot.

O asemenea reacție poate fi concentrată sub forma unui răspuns care poate fi exprimat sub conceptul de ecosofie, lansat în urmă cu peste 17 ani și care poate fi adaptat actualelor circumstanțe.

Pentru a angrena aceste mutații radicale la nivelul mentalului și culturalului, necesare materializării semnificațiilor conceptului de ecosofie, trebuie să pornim de la precizarea premiselor și piedicilor definitorii care trebuie depășite.[2]

1. Caracterul primitiv al creierului uman

Psihologii acceptă ideea că apatia noastră față de amenințările ecologice, în general, și cea a încălzirii globale, în special, se explică prin caracterul primitiv al creierului nostru (D.Gilbert, profesor la Universitatea Harvard). Accidentele naturale ne sperie și îngrijorează mult mai puțin decât un simplu act intențional, care ne captează atenția și declanșează mecanismele proprii de autoapărare.

Faptul că schimbările ecoclimatice nu declanșează alerta oranj la nivelul creierului uman se explică prin aceea că nu se adresează sensibilității noastre morale. Emoțiile morale sunt un apel la un răspuns cerebral. Toate societățile umane au reguli morale în materie de hrană ori de sexualitate, dar nici una în materie de chimie atmosferică ori de modificare ecologică. Această neutralitate morală a provocărilor ambientale le face să fie mai puțin percepute și exprimate de sensibilitatea umană.

Dacă global warming nu ne alarmează este și pentru că noi vedem în ea o amenințare pentru viitorul îndepărtat și nu pentru mâine. După exemplu animalelor, ființa umană reacționează rapid la un pericol manifest și prezent; aceasta explică de ce nu ne trebuie decât câteva miimi de secundă pentru a apleca capul atunci când deasupra lui trece o minge de baseball. Creierul uman rămâne o mașină „cu reacție imediată” sofisticată, care scrutează în permanență mediul său în căutarea a ceea ce l-ar avea drept țintă, pentru a evita impactul. Din păcate însă, programul nu privește și situațiile de reacție la amenințări iminente.

În fine, creierul nostru este extrem de sensibil la schimbările bruște de mediu ambiant, precum cele de lumină, ale volumului sonorului, temperaturii, presiunii etc.; dacă schimbarea se face cu o anumită lentoare, ea va trece nepercepută. Așadar, o manifestare progresivă, precum cea a fenomenelor ecologice, nu generează reacții psihologice prompte și pe măsură.

2. Dificultățile adaptării la mediu.

În deplină complementaritate cu piedica psihologică, se manifestă și impasul actual al adaptabilității societății umane la ritmul și amploarea schimbărilor de mediu. Civilizația umană s-a putut dezvolta și afirma în toată splendoarea sa pe care o cunoaștem astăzi și pentru că a beneficiat în ultimii 10.000 de ani de o stabilitate eco-climatică excepțională, care i-a permis, pe de o parte, o adaptare facilă și cât mai deplină, iar, pe de alta, a favorizat și potențat o transformare masivă, devenită în ultima perioadă insuportabilă, a mediului natural, ajunsă la momentul ruperii echilibrului ecologic fundamental.

Să nu uităm că omenirea a cunoscut în existența sa de

până acum și a experimentat numai perioade de mari răciri, cu scăderi relativ bruște ale temperaturilor de până la 4-5° C, dar niciodată încălzirile globale nu au depășit medii de 1-2°C, în timp ce creșterile pentru următoarea sută de ani se ridică (după modelele climatice avute în vedere) până la 8°C!

Tendința medie ar putea fi, în cel mai bun caz, de 4-5°C, adică echivalentul unei variații dintr-o eră glaciară și una interglaciară, dar în sensul încălzirii, cu 5-6°C în plus, în zona europeană. Consecințele planetare relevate de specialiști pot fi catastrofale; referindu-ne exclusiv la amplificarea violenței fenomenelor meteorologice, să amintim că, în condițiile creșterii temperaturii cu numai 0,6°C, după 1970, energia cicloanelor s-a triplat, iar distrugerile aferente s-au mărit de cinci ori. Ritmul schimbărilor s-a accelerat și el, astfel că ceea ce s-a întâmplat în milioane de ani se produce acum la scara unui secol!

Totodată, adaptabilitatea se pune acum în cu totul alți termeni. În epoca paleolitică, aceasta a presupus, în principal, migrarea populațiilor existente spre zone mai favorabile pentru supraviețuire din punct de vedere eco-climatic, iar numărul oamenilor era atunci de cel mult câteva sute de mii, pe o planetă astfel puțin locuită și cu un mediu ușor afectat. Cu totul altfel se pune astăzi problema, în condițiile unei populații mondiale de peste 6,5 miliarde de indivizi, cu o amprentă ecologică profundă și complexă. Marile migrații ar constitui unul dintre primele efecte sociale, dar, departe de a reprezenta o soluție în căutarea adaptării, ar conduce la amplificarea consecințelor negative ale dereglărilor climatice. În acest sens, Raportul Stern (30 oct.2006) arată că, în următoarele decenii, migrații ecoclimatice ar depăși 200 de milioane, cu implicații majore la nivelul relațiilor internaționale.

În sfârșit, dificultățile adaptării trebuie să aibă în vedere că, de-a lungul istoriei speciei, organismul uman nu s-a schimbat prea mult, omul de astăzi păstrându-și în mare parte biologia neolitică, ceea ce diminuează rezistența la schimbare.

3. Ineficacitatea ecologiei politice.

Pe un alt palier de analiză, nevoia unei ecosofii rezultă și din ineficiența evidentă a acțiunii practice de conservare a naturii, prevenire și reducere a poluării și protecție a mediului. Astfel, ecologia politică a ajuns astăzi la un punct important de dezvoltare, dar totuși eficacitatea sa rămâne foarte redusă.[3]

Iar exemplele concrete sunt numeroase, cum ar fi, de pildă, cel al Protocolului de la Kyoto care, deși intrat în vigoare în cele din urmă (16 februarie 2005), nu a generat o reducere a emisiilor de gaze cu efect de seră (GES); dimpotrivă, emisiile de CO2 au crescut anual cu peste 500 milioane de tone, iar estimările arată că dacă nu se va întâmpla ceva radical, până în 2050, în loc de o scădere drastică se va ajunge la o creștere de 190%, respectiv la 58 miliarde de t., adică aproape triplu în raport cu 1990![4]

Această neputință a acțiunii politice a făcut pe unii observatori să conchidă că instrumentul de a atinge obiectivele ambientale nu rezidă astăzi în înșelătoarea „democrație economică”, ci mai degrabă în modurile de viață și aspirațiile culturale.

În această perspectivă, nivelul emisiilor de GES, cel al producției de deșeuri în general depind, bineînțeles, de strategiile de piață și de politicile de transport, dar și de obișnuințele de consum, comportamentele față de muncă, moduri de habitare, alte satisfacții de ordin personal ș.a.

Dacă gândirea ecologistă a surprins și exploatat până acum importanța „externalităților” negative ori pozitive, resursele minerale ori umane pentru o „economie limitată (restrânsă)”[5], nu este imposibil ca astăzi, determinarea mai puternică să fie de partea externalităților subiective, adică cea a mentalităților.

Valorile economice, ca orice valori, depind în impunerea și respectarea lor de creditul ce li se acordă, așa cum se vede și din fenomenele de „euforie” ori de „panică” bursieră. Pe de altă parte, mișcarea capitalurilor depinde ea însăși din ce în ce mai mult de producțiile imateriale, altfel spus de cunoștințe, dorințe și credințe pe care se străduiește să le capteze în profitul său. „Noua economie” este în parte o recuperare a energiilor benevole investite în dezvoltarea Internetului, transformând „valorile” în preț, plus valoare ș.a.[6]

Concluzia care se poate degaja în acest context este clară; există întreprinderi permanente și dinamice între mediile fizic, economic, dar și cel afectiv și mental și care arată că nu se pot separa, fără riscuri de ineficiență; așa cum consideră experiența marxistă, nu se pot separa infrastructura materială de suprastructura ideologică. Așadar, problema practică cea mai urgentă pentru politica ecologistă ar fi deci aceea a valorilor, afectelor și modurilor de a trăi, după axioma că o economie largită presupune, în mod corespunzător, o politică și o ecologie largite.[7]

4. Ecologia, un concept incomplet

După cum este cunoscut, termenul de ecologie a fost folosit și noțiunea definită pentru prima dată de naturalistul german Ernst Haeckel, adept al lui Darwin, în lucrarea sa

Generelle Morphologie der Organismen (1866), ca „suma tuturor relațiilor prietenoase sau antagoniste ale unui animal sau ale unei plante cu mediul său organic sau anorganic, inclusiv cu alte ființe vii, ansamblul tuturor relațiilor complexe considerate de Darwin drept condițiile luptei pentru supraviețuire”. Construit precum termenul de „economie”, cel de ecologie derivă, în parte, din rădăcina indo-europeană weik, care desemnează o unitate socială imediat superioară „casei”, șefului de familie. Această rădăcină a dat sanscritul veçah (casă), latinul vicus (cartierul unui oraș, burg) și grecescul oikos (habitat, casă). Ca atare, termenul oekologie a fost construit pe baza a două cuvinte de origine greacă: oikos (casă, adăpost) și logos (logia: discurs). Etimologic deci, ecologia reprezintă „știința habitatului”, „știința despre gospodăria naturii”.

Astăzi, dicționarele o definesc drept „studiul relațiilor reciproce dintre organisme și mediul lor de viață, biotic și abiotic”. Pentru a evidenția aceste legături, ecologia studiază organismele în cadrul populațiilor și biocenozelor din care fac parte acestea și ecosistemele în care se integrează; studiul interacțiunilor ecologice oferă informații valoroase asupra naturii și mecanismelor procesului de evoluție a speciilor. [8]

Într-o asemenea viziune, ecologia studiază și efectele activității antropice asupra mediului, care s-au constituit în problematica ambientală de astăzi, impusă la nivelul opiniei publice, începând din anii 1970. O serie de evenimente cu o puternică rezonanță public-emoțională, precum celebrele „maree negre”, accidente nucleare, în frunte cu cel de la Cernobîl (26 aprilie 1986), ori fenomenele meteorologice extreme antrenate de încălzirea globală și schimbările climatice din ultimii ani au zguduit din inerție opinia publică și au introdus definitiv ecologia în rândul preocupărilor prioritare ale indivizilor și comunităților.

Ecosofia, înțelepciunea conviețuirii

Dacă ecologia s-a născut și rămâne o știință biologică, indiferent de extensiunile cunoscute în ultimele decenii, cantonată mai ales în zona interacțiunilor naturale, între specii și dintre acestea și mediu, ecosofia înseamnă altceva, pornește de la datele ecologiei, le utilizează în mare măsură, se sprijină pe acestea, dar are ca obiect și urmărește ca scop cu totul altceva: construirea unei filosofii (în sens larg), printr-o revoluție a mentalităților și comportamentelor, în privința conștientizării și mai ales practicării raporturilor omului cu mediul său de existență.

În plan terminologic, apelând la aceleași mecanisme precum în cazul multor discipline, ecosofia ar putea fi explicată ca (în lb.greacă) oikos = cămin, locuire; sophia: înțelepciune. Astfel, într-o primă aproximare, ecosofia ar reprezenta „înțelepciunea conviețuirii”, venită din partea omului și aplicată în raporturile societății cu mediul său de existență.

Dispariția din viață a lui Felix Guattari (1992), la scurt timp după afirmarea publică a conceptului de ecosofie (1989), a făcut ca, în mod obiectiv, să nu asistăm la evaluări, reformulări și adaptări ale semnificațiilor ecosofiei efectuate de chiar autorul său.

Reluarea problematicii, cu multe stângăcii și sincope, a avut loc aproape un deceniu mai târziu, când excrescențele mondializării neoliberale, victorioase planetar, aveau să intre în confruntarea deschisă a provocării ecologice globale, precum încălzirea atmosferei și schimbările climatice. Noile date ale realității marchează notabil conținutul și vigoarea discursului teoretic inițial. Dacă în perioada elaborării paradigmei, reverberațiile socio-politice ale acesteia se cantonaș mai ales în spațiul național, cel mult regional, aceasta a dobândit astăzi dimensiuni mondiale, iar conceptul poate fi folosit ca unul dintre pilonii unui altermondialism.

Dezvoltările teoretico-conceptuale de până acum rămân, din păcate, nesemnificative, cantonate mai degrabă în zona practicului mercantilor ori a conjuncturii speculative, departe de dezvoltările esențiale. Poate că a venit timpul readucerii ecosofiei în prim planul dezbaterilor publice.

(Va urma)

PROF.DR.MIRCEA DUȚU

[1] A se vedea și: Cristophe Barbier, Un nouvel humanisme, în L'Express, 9/11/2006, p.43.

[2] Mircea Duțu Paradigma eco-climatică: între confirmare și semnificații majore, în „Încălzirea globală”, supliment al Revistei 22, 14 noiembrie 2004.

[3] Valerie Marange, Ecosofie ou barbarie, în „EcoRev”, nr.22/primăvara 2006, p.67.

[4] Lutz Wicke, Kyoto Plus: stratégie pour un développement durable, în „L'art de la croissance”, Supliment, Les Echos, 16 noiembrie 2006.

[5] René Passet, L'économie et le vivant, Payot, 1982, p.9.

[6] Felix Guattari, Les trois écologies, Galilée, Paris, 1988, p.11.

[7] Valerie Marange, op.cit., p.68

[8] Oxford, Dictionar de biologie, Editura „Univers enciclopedic”, București, 1999, p.143.